

Alázattal és becsülettel

Venczel József az 1921-es erdélyi román földreformról

(2. rész)

A román agrárreformok

A román államépítés minden fontos szakaszában egy-egy földreformot is elfogadtak. Az elsőt A. I. Cuza fejedelem idején, 1864-ben, miután 1863-ban a román egyháztól jelentős földtulajdont vettek el. A világháborút követően nem egy, hanem több földreformtörvényt fogadott el a bukaresti parlament: a Besszarábiára vonatkozó törvényt 1920. március 13-án, az Ókirályság területére vonatkozó 1921. július 17-én, a frissen megszerzett nyugati területekre (Erdély, Bánság, Partium, Máramaros) vonatkozót pedig július 30-án. Az 1945-ös földreform a kor szellemét követte, román érdekek szerint, és ezzel kapcsolatosan is felmerül a kérdés, hogy a jogszabály elsősorban gazdaságpolitikai vagy kisebbségpolitikai célokat követett-e? (Vincze 1996.) Az a tény, hogy az egyes országrészek földreformját külön törvényekkel szabályozták, nemcsak azzal magyarázható, hogy az egyes régiókban a természeti viszonyok eltérőek, illetve léteztek birtokmegosztási különbségek is, hanem – talán: elsődlegesen – azzal, hogy eltérőek voltak a földreform-törvények nemzetpolitikai célkitűzései. Már akkor sokan vitatták a román kormányzati propaganda állítását, tételesen azt, hogy a földreform Erdélyben megszüntette a magyar feudalizmust, és helyébe virágzó demokrácia alapját vetette meg.

Vintilă Brătianu, Nagyrománia tekintélyes gazdasági szakértője, a román liberálisok egyik vezetője fogalmazta meg a liberális párt gazdaságpolitikájának alapelveit. Jelszava, az „önmagunk által” („prin noi înșine”) tulajdonképpen a nemzeti alapelvekhez alkalmazott román gazdaságpolitikát szimbolizálta. Vallotta: a román államot „az integrális nacionalizmus” jegyében kell működtetni, vagyis a román népgazdasági, pénzügyi, közművelődési és társadalmi tevékenységet kell védelmezni és irányítani. Mivel az országban mindig éltek, olykor jelentős lélekszámban, kisebbségek, a gazdaságpolitikában elsődleges, hogy „az ország gazdasági gyümölcsozésében a román elem számára adott

BODÓ BARNÁ (1948) politológus, ny. egyetemi docens, közíró, szerkesztő, ismeretterjesztő szakíró.

előnyök" létezzenek (idézi Hunyadi 2000: 323). Ebben a kontextusban egyértelmű, hogy a kisebbségi kérdés, a kisebbségek léte önmagában befolyásolta a 20. századi román gazdaság- és társadalompolitika alakítását. A román források nem jelzik, hogy létezett az országban az itt élő kisebbségekkel (zsidók, magyarok, németek) szembeni, illetve a külföldi befolyástól való bizonyos félelem.

Az erdélyi földreform általános célja volt, hogy minél inkább kitágítsák a kisajátítandó birtokok körét. Az agrárreform végrehajtására a földművelésügyi minisztérium mellé létrehozták a Birtokügyi Bizottságot (Comitetul Agrar), ez volt a minisztérium legfőbb tanácsadó szerve a kisajátításokkal és a földosztással kapcsolatos kérdésekben. A kisajátító hatóságok a járási kisajátító bizottság (Comisiunea de ocol pentru expropriere) és a megyei kisajátító bizottság (Comisiunea județeană de expropriere) voltak. A földosztó hatóságok a helyi bizottság (Comitetul local), a járási földosztó bizottság (Comisiunea de ocol pentru improprietărire) és a megyei földosztó bizottság (Comisiunea județeană pentru improprietărire) voltak. A földbirtokosokat, képviselőtüket kizárták mind a kisajátítási, mind a földosztási bizottságokból.

Közép-Kelet-Európa országaiban a nagybirtokrendszert a világháborúk közötti időben számolták fel, és a reformok mindenütt sok vitát váltottak ki. A földreformok különböztek alapelveik és végrehajtási módjukat illetően is. A kortárs Sebess Dénes (1925) a reformokat kategorizálta, szerinte léteztek mérsékelt és radikális, az alapelveket illetően szociális irányú, nacionalista, illetve offenzív és defenzív földreformok. (Idézi Marchut 2015: 113.) A romániai földreformok a szakirodalom szerint a radikálisak közé tartoztak, végrehajtásuk gyorsnak volt mondható. De a legfontosabb, amit Venczel József bizonyított minden kétséget kizáró módon, hogy az erdélyi földreform kisebbségellenes, hiszen több ponton a kisebbségi (magyar és német) tulajdonosok a románokétól eltérő, azoknál sokkal kedvezőtlenebb elbánásban részesültek.

Az erdélyi román földbirtokreform (Kolozsvár, 1942, Erdélyi Tudományos Intézet) Venczel egyetlen életében megjelent kötete. A földreformmal a kötet megjelenését megelőzően több tanulmányban foglalkozott. Munkáinak hitelessége vitán felüli: az EMGE keretében 1941–42-ben harmincfős kutatócsoporttal dolgozott, a gyűjtött információk birtokában pontos adatokkal tudta bizonyítani az impériumváltás utáni birtokszerkezet-átrendezés lefelé nivelláló és nemzetiségellenes voltát. Kimutatta, hogy az akkori román döntéshozókat elsősorban politikai és nemzeti elfogultság és nem a gazdasági-társadalmi szükségszerűség vezérelte akkor, amikor kidolgozták azt a törvényt, mely sem a középbirtokosságot, sem az egyházi, községi, közbirtokossági, iskolai és alapítványi birtokot, vagyis semmit nem kímélt, ha az magyar volt.

Az 1921-es erdélyi földreformról írt könyvét Venczel József így kezdi: „Az elmúlt két évtized magyar-román vitájának kétségkívül a legkényesebb és a legtöbbet hánytorgatott kérdése az erdélyi földbirtokreform: hatalmas irodalom alakult ki körülötte (román bibliográfiák 384 olyan cikkre, tanulmányra és könyvre utalnak, amelyek mind a földreformot tárgyalják); a világháború utáni

Európa sorsát intéző nemzetközi fórumok is kénytelenek többször és nagyobb figyelemmel foglalkozni vele; s részben ebből született meg az az egész európai közvéleményt érdeklő nemzetközi jogvita, amelyet közvéleményünk helytelenül 'optánsper'-ként ismer" (Venczel 1942: 3). Arra nem utal Venczel, hogy a másik két 1921-es román földtörvény romániai szakirodalma mekkora, de abban biztosak lehetünk, hogy jóval elmarad az erdélyire fordított közfigyelemtől. Ennek oka, hogy kisebbségpolitikai indíttatása leginkább az erdélyinek volt, még akkor is, ha Besszarábia lakossága is etnikailag kevert.

A kötet struktúrája (nincs tartalomjegyzék): Bevezető: Az erdélyi román földbirtokreform. I. Az erdélyi román földtörvény. II. Az erdélyi román földreformtörvény az óromániai földtörvény tükrében. III. Erdély és a román Ókirályság agrárszociális viszonyainak összevetése. IV. Az erdélyi birtokviszonyok a földreform előtt. V. Az erdélyi román földbirtokreform. VI. Az erdélyi román földbirtokreform hatása. Következik a Függelék: 1. Az erdélyi román földbirtokreform bibliográfiája. 2. Az erdélyi román földbirtokreform északerdélyi helyzetképe. 3. Az erdélyi és a román ókirálysági földbirtokreform összevetése. 4. Az erdélyi román földbirtokreform hatása a birtokmegoszlásra. 5. Adalékok az erdélyi román földbirtoktörvény történetéhez. 6. Az erdélyi román földbirtokreformmal kapcsolatos sérelmek. 7. A földreformot módosító vagy azzal szoros kapcsolatban álló román jogszabályok. 8. A román telepítési mozgalom.

1905-ben az Ókirályságban a földbirtokszerkezet gazdaságilag nagyon egészségtelen volt: törpebirtokos (10 hektárnál kevesebb földdel rendelkeztek) 921 900 fő, vagyis az összes földtulajdonos 95%-a, akik a mezőgazdasági területek 40,4%-kal rendelkeztek. A kisbirtokos (10 és 100 hektár közötti birtok) aránya elenyésző volt. A 100 hektárnál nagyobb birtokok tulajdonló nagybirtokos (összesen 5300 személy), ami az összes földtulajdonos mindössze 0,005%-a, az ő birtokaik jelentették a mezőgazdasági területek 48,6%-át (Vincze 1996). Az 1. táblázat tartalmazza a Romániához csatolt területek világháború előtti birtokmegoszlását.

1. táblázat. A Romániához csatolt magyar területek háború előtti birtokmegoszlása

	Mezőgazdasági terület	Legelő	Erdő és nem termő	Összesen	
	ezer kataszteri hold				
Törpe- és kisbirtok	6291,6	417,7	735,4	7444,7	
Közép- és nagybirtok	1338,2	475,5	1697,6	3511,3	
Közbirtok	582,8	1402,2	4853,6	6838,6	
Összesen	8212,6	2295,4	7286,6	17 794,6	
	százalékban				
Törpe- és kisbirtok	76,6	18,2	10,1	41,9	68,0
Közép- és nagybirtok	16,3	20,7	23,3	19,7	32,0
					100,0

	Mezőgazdasági terület	Legelő	Erdő és nem termő	Összesen	
	ezer kataszteri hold				
Magánbirtok	92,9	38,9	33,4	61,6	
Közbirtok	7,1	61,1	66,6	38,4	
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	

Forrás: Venczel 1942, 34

A fenti két adatsor nehezen hasonlítható össze, mert nem ugyanazon tételek szerepelnek a két országrészt illetően, de az jól látható, hogy az erdélyi-bánsági-partiumi birtokmegosztás gazdaságilag nem volt rossz, és szociális szempontból sokkal jobb volt, mint a regáti. A román agrárpolitikusok kedvenc tétele volt: az erdélyi örökölt birtokmegosztás bár gazdaságilag nem rossz, nemzeti-ségileg igazságtalan. Venczel József kimutatta, hogy Erdélyben a magyarság társadalmi képlete rosszabb, mint a románságé: a) a bizonytalan egzisztenciák közül minden 100 magyar keresőre jut 11,3; 100 németre 7,0; 100 románra 5,5; b) a románság szerencsés társadalmi tagoltságának/helyzetének bázisa a föld: Erdélyben a kereső népesség 70,7% őstermelő, a románságnál ez magasabb (83,5%); c) a középbirtokok csoportjában aránylag kicsiny a részesedése (13,7%) s még kisebb a nagybirtokok csoportjában (4,8%), annál fölényesebb a helyzete a kisbirtokok csoportjában, ahol kétharmados többsége van (66,2%). Az alábbi táblázatok illusztrálják ezt a helyzetet.

2. táblázat. Erdélyi birtokmegosztás, 1916

	Összesen	Magyar	Német	Román
Törpe- és kisbirtok	4 037 496	1 001 300	363 374	2 672 822
Középbirtok	358 244	290 536	18 270	49 079
Nagybirtok	346 798	324 950	5202	16 646
Összesen	4 742 538	1 616 786	386 846	2 738 547
Százalékban (%)	100,0	34,1	8,1	57,7

Forrás: Venczel 1942: 41

3. táblázat. Erdélyi népességének etnikai megoszlása, 1910

	Magyar	Német	Román	Egyéb	Összesen
Belső Erdély	918 217	231 403	1 472 021	54 044	2 604 617
	34,3%	8,7%	55,0%	2,0%	100,0
Erdély + Bánság + Partium	1 664 425	565 147	2 830 177	203 147	5 262 896
	31,6%	10,7%	53,8%	3,9%	100,0

Készítette a szerző. Forrás: Varga E. A. 2002

Következzen a földtörvény 6. paragrafusára szinte szó szerint, hogy lássuk, kiket fosztottak meg földjeiktől (összesen 9 kategória):

Teljes egészükben kisajátítandók a közérdekű jogi személyek falusi birtokai és városi kültelkei (6. §. a. pont). *a) a testületek ingatlanai, b) az alapítóványi vagyonok, c) a különböző intézmények ingatlanai, d) az egyházi vagyonok: (vannak kivételek és korlátok), e) a szerzetesrendek ingatlanai (kivételek), f) a káptalanok ingatlanai, g) az egyetemek ingatlanai, h) az iskolák ingatlanai (kivételek), i) az árvaházak, rokkantotthonok, aggmenházak és szegénymenhelyek ingatlanai (kivételek), j) a kórházak ingatlanai, k) a vármegyék ingatlanai, l) a községi ingatlanok (kivételek) m) végül a felsorolt és fel nem sorolt közérdekű jogi személyek által fenntartott iskolák gyakorlati mezőgazdasági oktatás célját szolgáló ingatlanai is (kivétel).*

Teljes egészükben kisajátítandók (6. §. b. pont): *a) az örökbéri szerződés alapján használt földek, b) azok a földek, amelyeket falusiak öt éven át szakadatlanul bérben bírtak, c) a taxás földek és d) a zsellérföldek.*

Teljes egészükben kisajátítandók (6. §. c. pont) *az abszontisták⁸ falusi ingatlanai, vagyis azoké, akik 1918 december 1. és a törvény benyújtása közti időben hivatalos megbízás nélkül voltak távol az országtól, kivétel: legfőbb 50 kat. hold falusi ingatlan.*

Teljes egészében kisajátítandó *a magánérdekű jogi személyek (bankok, kereskedelmi és RT-k, vagyonközösségek, szakszervezetek stb.) falusi birtokainak és városi kültelkeinek mezőgazdaságilag művelhető része (kivétel).*

Teljes egészében kisajátítatik *a gyógyíthatatlan elmebetegek és a gondnokság alatt állók falusi birtokainak és városi kültelkeinek mezőgazdaságilag művelhető része, amennyiben leszármazottaik nincsenek.*

Teljes egészében kisajátítatik *az 1914. augusztus 1. után a törvény kihirdetéséig önként vagy árverésen eladott falusi birtokok és városi kültelkek mezőgazdaságilag művelhető része.*

Teljes egészükben kisajátítanak (az agrárkomité előzetes engedélyével) *mindazok a falusi birtokok és erdők, amelyek 1917. december 1. után a volt magyar kormánynak az ingatlanforgalom megszorítására vonatkozó rendeletei alapján mentek át a jelenlegi birtokosok tulajdonába (kivétel).*

Kisajátítatik a szükség mérve szerint *bármely erdőterület, legyen akár jogi-, akár magánszemély tulajdona, mégpedig sík és dombvidéken 100 kat. holdig, hegyvidéken 200 kat. holdig.*

Az általános intézkedések sorában a törvény szabályozza az érvényben levő bérleti szerződések kérdését, foglalkozik a kisajátított földeken időközben elévült gazdasági munkálatok kártalanításával és a már bevetett területek termésének hovatartozásával; meghatározza, hogy a kisajátított ingatlannal együtt kisajátítatik *minden vízjog, vámjog és más előjog, kijelenti, hogy az államnak joga*

8 Abszontista: A házán kívül tartózkodó (személy, földesúr), aki az év nagyobb részében külföldön vagy a birtokaiktól távol tartózkodott.

van közérdekből (közművelődési, gazdasági, társadalmi, katonai, nevelési stb. érdekből) visszatartani, sőt eladni bizonyos területeket.

Venczel némi gúnnyal jegyzi meg, hogy általában nem sokra lehet menni a román statisztika nyilvánosságra hozott számsoraival. És így folytatja: „Ha nem volna kezünkben az észak-erdélyi földreformos adattár, azt sem tudhatnánk a román statisztika alapján, hogy tulajdonképpen kiket sajátítottak ki, pontosan kiknek osztották szét a kisajátított ingatlanokat, s minő arányú e műveletek következtében az erdélyi nemzetiségek földbirtokvesztesége, illetve nyeresége” (Venczel 1942: 51). Az 1921. évi földreformtörvény alapján Erdélyben kisajátítás alá került 1925-ig 1 170 058 kat. hold, az Erdéllyel határos (partiumi, bánási) területeken 1 576 911 kat. hold, összesen 2 746 969 kat. hold, majd a későbbi kisajátításokkal a kisajátított terület 3 182 498 kat. holdra növekedett.

A törvény értelmében az építkezések előmozdítására kisajátíthattak a városokat vagy községeket környező kerteket, mezőgazdasági művelés alatt álló területeket, sőt a városban levő beépítetlen területeket is.

A földreform rendelkezései szerint egy hold föld kisajátítási ára nem lehetett nagyobb, mint amennyi annak átlagos ára 1913 előtt volt. Ez az ár akkor 600 és 1000 aranykorona⁹ között váltakozott, amit a törvény ugyanannyi papírlejtben állapított meg. Ezt nem készpénzben fizették ki, hanem ugyanolyan névértékű 5%-os járadékkötvényben. Erősen diszkriminatív, hogy az erdélyi kisajátítások megváltási árát 1914 előtti árakból számították, míg a regátiakat az 1917-esből. Az 1908–1913-as árak a háború utáni infláció miatt a tényleges érték alig 5%-át tették ki, a kártalanítás fejében nyújtott kisajátítási kötvények árfolyama pedig olyan alacsonyra süllyedt, hogy 17 esztendő átlaga az alapul vett 1913-as ingatlanértéknek az 1,42%-át tette ki. Ez így nem kisajátítást, hanem elkobzást jelentett.

Venczel József csapata 1941-es, észak-erdélyi adatfelvételes kutatásai kimutatták, hogy magyar szerzők által megfogalmazott állítás igaz, miszerint a kisajátítások túlnyomórészt a magyarokat érintették.

4. táblázat. Az Észak-Erdélyben kisajátított és kiosztott földek – kataszteri holdban

	Kisajátított földek	Kiosztott földek	Mérleg: +	Mérleg: -
Magyartól/-nak	978 253	314 846		663 407
Némétől/-nek	32 32	10 171		22 149
Romántól/-nak	55 762	639 483	583 721	

Forrás: Venczel, 1942 adatai alapján a szerző

9 Az aranykorona-érték fejezte ki a földek közötti minőségi különbségeket, és ezen megállapított érték alapján fizették a földtulajdonosok az adót. Az értéket a különböző művelési ághoz tartozó és különböző minőségű földek hozadéka, illetve a tiszta jövedelem alapján igyekeztek meghatározni.

A magyar tulajdonokat 55,6 százalékkal nagyobb mértékben sajátították ki a földbirtokreform során, mint amennyit a lakossági arányszám szerint indokolt lett volna. Ami igaz Észak-Erdélyben, az minden bizonnyal igaz egész Erdélyre is.

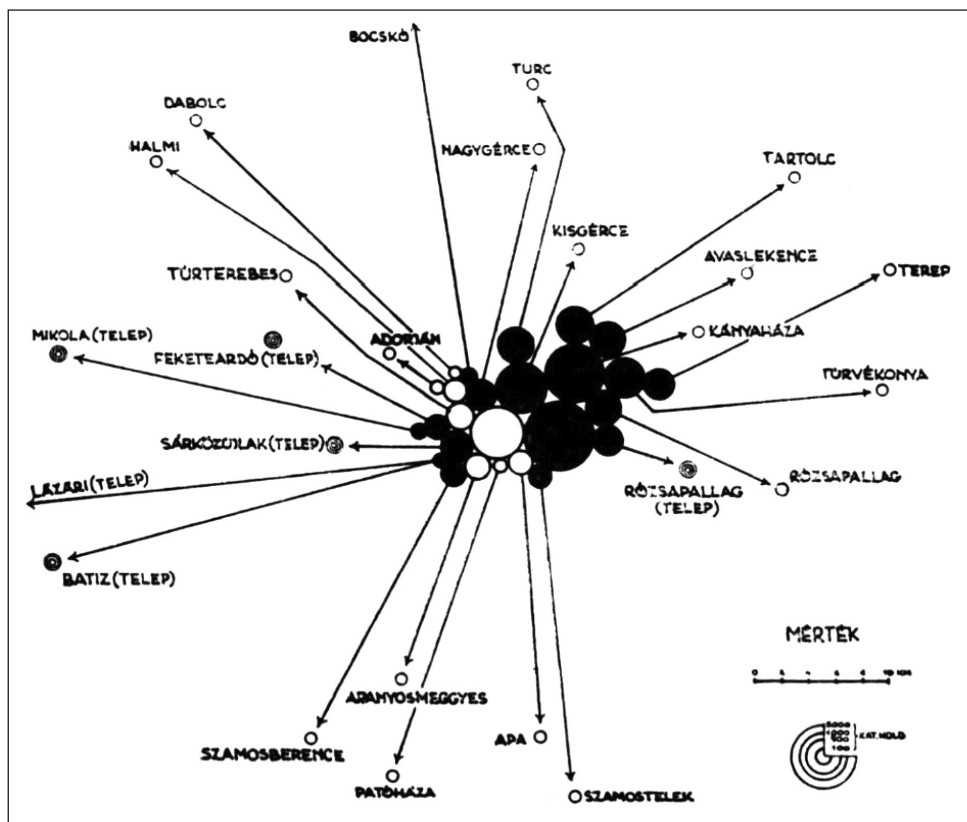
Az erdélyi földbirtokreform nemcsak a kisszámú nagybirtokot tüntette el, hanem jobbára felszámolta a jelentős társadalmi és gazdasági funkciót betöltő kis- és középbirtokrendszert is. Az Erdélyrészi Földreform Tanulmányi Bizottsága megállapította, hogy a második bécsi döntéssel felszabadult keleti és erdélyi részeken kisajátítást szenvedett 1222 jobbára magyar közép- és nagybirtokos 446 739 kat. hold mezőgazdasági ingatlanából csak 163 752 kat. hold maradt a korábbi tulajdonosok kezén.

Összehasonlítva az erdélyi és a regáti földreformot Venczel alapvető különbségekre figyelmeztet. Számításai szerint, ha a regáti földreformtörvény rendelkezéseit alkalmazták volna Észak-Erdélyben is, a kisajátított területek 59%-a nem lett volna kisajátítható (Venczel 1942: 100). Az erdélyi törvény 22. §-a szerint valamely tulajdonos különböző községekben talált birtokai egyetlen birtoknak számítanak, s a kisajátítási mértékek az egészre mint egy birtokra vonatkoznak. Viszont az ókirálási törvény 6. §-a és az ókirálási végrehajtási utasítás 11. §-a értelmében csak az egy községben és a közeli (szomszédos) községekben fekvő birtokokat tekintették egynek, s így a kisajátítás az ugyanazon tulajdonos birtokában lévő ingatlanokat külön-külön érintheti, vagyis a mértékek külön érvényesülhetnek – a kisajátítás így kisebb mértékű. Különbség mutatkozik a mezőgazdasági tanulmányokat folytató leszármazottak kérdésében is. Az ókirálási törvény lehetővé teszi, hogy az 1920. január 1-jén mezőgazdasági szakiskolákba beiratkozott *minden fiú számára fenntartható 50 hektár (87 kat. hold) terület (12. §),* míg az erdélyi törvény ezt a jogot csak *egy gyermek részére engedélyezi.* Továbbá az Ókirálásban elégséges, ha a mezőgazdasági tanulmányokat folytató fiú a törvény kihirdetésétől számított öt éven belül végez, míg Erdélyben szabályszerű időben kell végeznie. Vagyis közösségi szempontból az ókirálási törvény megengedőbb – szociálisabb.

Külön megvizsgálták néhány uradalom kisajátítását. Elkészítették a Szatmár vármegyei Sárköz község határában kisajátított gróf Sztáray-féle 12 805 kat. holdas uradalom szétosztásának módját a környező községek és az újonnan létesített telepek között a földbirtokreform idején készült telekkönyvek alapján. Az eredményt az 1. ábra mutatja.

A fekete körök a tiszta román érdekeltségű juttatásokat jelzik, a kör nagysága mutatja ezek nagyságát. A nyilak arra a településre mutatnak, amely juttatásban részesült. A fehér körök a magyar juttatásokat mutatják, szintén méretarányosan. Szemmel látható a román dominancia, az etnikai arányok figyelembevétele nélkül is. Csakhogy Sárköz lakossága etnikai szempontból 1910-ben a következő volt: magyarok 2363, románok 117, más nemzetiségek 25. Az 1930-as népszámlálás a következő adatsorokat mutatta: magyarok 2651, románok 453, más nemzetiségek 715. Az adatok mutatják, hogy a földreform előtt a magyarok helyben 90% feletti részarányt képviseltek (Varga E 2002, Szatmár megye 47).

1. ábra. A Sztáray-birtokból történt földosztások térképe

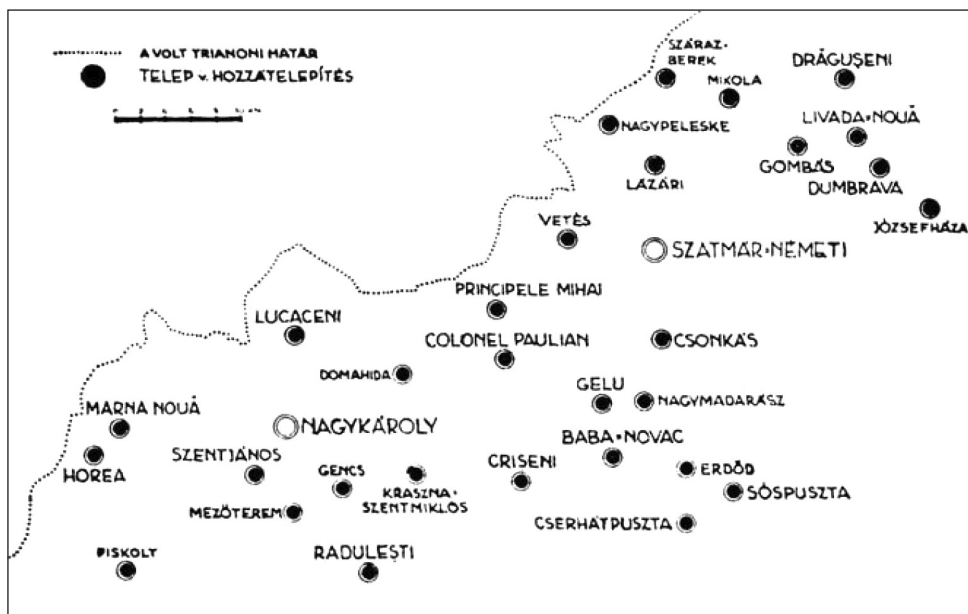

Forrás: Venczel 1942: 125

Román telepes falvak. Az utódállamok földreformjairól¹⁰ szóló összefoglaló tanulmányukban Simon Attila–Kovács Attila röviden utalnak arra, hogy a földreform kísérőjelenségeként Romániában is sor került telepítési akciókra. „Ezek

10 1919. február 27. Megjelent a jugoszláviai földreform alkotmányának nevezett „Előzetes rendelkezés”. Erre alapult a későbbiekben a földreform jogi szabályozása. 1919. április 16. A Csehszlovák Köztársaság nemzetgyűlése elfogadta a földreform alapfilozófiáját meghatározó lefoglalási törvényt. 1920. január 30. A csehszlovák földreform végrehajtását és a telepítéseket szabályozó ún. kiutalási törvény elfogadása. 1920. A földreform és a telepítések kezdete Csehszlovákiában. 1921. július 30. Az Erdélyre vonatkozó romániai földreformtörvény elfogadása. 1922. május 20. Törvényerőre emelkedett az 1920 szeptemberében elfogadott rendelet, melynek értelmében a termőföldet először négy évre adták bérbbe a földigénylőknek. A négyéves bérleti szerződés után viszont évenként hosszabbították meg a szerződést egészen a földreformot lezáró törvény meghozataláig. 1930. A telepítések befejezése Csehszlovákiában. 1931. június 19. Belgrádban meghozták a földreformot lezáró törvényt (Simon–Kovács 2008: 119).

1. térkép. Román telepítések Nagyvárad és Szatmárnémeti körzetében

Forrás: Venczel 1942

során Erdélyben (elsősorban a magyarok által lakott területeken) 111 telep jött létre, amelyen közel 5 ezer román családot telepítettek le, akik összesen 40 ezer hektár nagyságú földterülethez jutottak” (Simon-Kovács 2008: 121). A telepítések pontos száma kérdéses, a földreform utáni romániai telepítések/hozzátelepítések témája nincs feldolgozva. Ez magyar szempontból érthető, a román történészek érdeklődésének a hiánya viszont nem.

Venczel a Nagyvárad és Szatmárnémeti körzetében összeírta a román telepítéseket, és a térképet (1. térkép) is megrajzolta.

Ebben a térségben a következő telepítésekre került sor: 1. Piskolt-liget (Piskolt határában, 138 telepescsalád), 2. Horea-Karuly-telep (Szaniszló határában, 117 telepescsalád), 3. Marna Nouă – Degenfeld tanya (Csomaköz határában, 42 telepescsalád), 4. Szentjános (Nagyvárad határában, 106 telepescsalád), 5. Mezőterem (hozzátelepítés, 29 telepescsalád), 6. Gencs (hozzátelepítés, 8 telepescsalád), 7. Krasznaszentmiklós (hozzátelepítés, 12 telepescsalád), 8. Rádulești (Érkavas határában, 58 telepescsalád), 9. Lucaceni – Lukácsfalva (Börvely határában, 221 telepescsalád), 10. Domahida Paprika telep (hozzátelepítés, 27 telepescsalád), 11. Criseni / Anyatelep (Királydaróc határában, 66 telepescsalád), 12. Cserhátpusztá (hozzátelepítés Szakas határában 4 telepescsalád), 13. Erdőd (hozzátelepítés, 16 telepescsalád), 14. Baba Novac – Lajosmajor (Erdőd határában, 107 telepescsalád), 15. Sospusztá (hozzátelepítés Meddes határában, 10 telepescsalád), 16. Nagymadarász (hozzátelepítés, 1 telepescsalád), 17. Colonel Paulian

- Sándormajor (Szamosdob határában, 84 telepescsalád), 18. Principele Mihai (Csengerbagos határában, 50 telepescsalád), 19. Vetési-telep (Vetés határában, 40 telepescsalád), 20. Csonkás (hozzátelepítés Szatmárnémeti határában, 26 telepescsalád), 21. Lázári (hozzátelepítés, 19 telepescsalád), 22. Nagypeleske (hozzátelepítés 10 telepescsalád), 23. Szárazberek (hozzátelepítés, 14 telepescsalád), 24. Mikolai-telep (Mikola határában a Kölcsey telepen, 39 telepescsalád), 25. Batiz (hozzátelepítés a gombási részen, 3 telepescsalád), 26. Dumbrava – Gombás (hozzátelepítés Szatmárudvari határában, 8 telepescsalád), 27. Józsefháza (hozzátelepítés a Papolczy Erdei tagon, 13 telepescsalád), 28. Livada Nouă – Sárközújlak (hozzátelepítés Sárköz határában, 28 telepescsalád), 29. Drăgușeni / Kisterebes (Turterebe határában, 62 telepescsalád).

A térkép és a felsorolás mutatja, a központi román hatalom nem „elégedett meg” azzal, hogy a határ mentén hozza létre azt az etnikai védősávot, amelyről nyíltan beszéltek, hanem itt az egész térség etnikai fellazítása volt a cél.

A bihari részeken Venczel 9 telepítést-hozzátelepítést írt össze (Nagyszalonta, Gyapjú, Regele Ferdinand – Mácsapuszta, Berthy-telep Szalárd, Mihai Bravu – Biharfélegyháza, Újtelep Bihardiószeg, Érsemján, Érmihályfalva, Szalacs. Szilágységben 4 esetről számol be: Érkávás, Giles-telep Tasnádszarvad, Borzai telep és Csorai telep (utóbbiak Szilágycseh határában).

Mivel Dél-Erdélyhez tartozott, Arad megye nem szerepel Venczel könyvében, de a megyébe történt telepítéseket illetően van egy rövid elemzés Marius-Răzvan Meszar 2013-ban a nagyváradi Tudományegyetemen megvédett doktori disszertációjában,¹¹ a tézist később könyvként is publikálta. Kiderül, több a hozzátelepítés, amikor létező falvak mellett hozták létre az új kolóniát. Az általa tárgyalt 17 telepítés között vannak: ma is létező prosperáló települések (Avram Iancu [ma Bihar megye] – Keményfok, Gurba – Gurba, Mișca – Tőzmiske, Mocrea – Apatele, Șagu – Németség, Șofronea – Sofronya, Țipari – Szapáryliget); vannak apró falvak (Andrei Șaguna – Ötvenpuszta, Moșiori – Alsóbarakony, Satu Mic – Dezsőháza); olyan falvak, ahol mindmáig a magyarok vannak többségben (Adea – Ágya, Iratoșu – Nagyiratos). Vannak olyan telepek, amelyek ma már nem léteznek (Crișana, Ghilin), illetve többet integrált az a település, amely határába telepítették (az újaradi román kolónia, az újaradi Sânicolau Mic – Kisszentmiklós, illetve a ma Borosjenő részét képező Traian Kolónia). Az itt elemzett települések közül is több nincs a magyar-román határ közelében.

11 Reforma agrară din 1921. O istorie a agriculturii în județul Arad (1918–1941). A világhálón a dolgozatnak a kivonata olvasható.

A földreformmal kapcsolatos sérelmek

Az erdélyi agrárreform magyarellenességét Scotus Viator,¹² Románia nagy barátja is beismerte, aki különben a nagyromán mozgalmak egyik lelelkesebb támogatója volt, és rendkívül értékes szolgálatakat tett Nagyrománia létrehozásában: „Az agrárreform nemcsak a magyar birtokosokat tette tönkre, hanem az egyházakon keresztül az egész magyar értelmiségi osztályt, és néha a nemzeti bosszú látszatát keltette.” (Idézi Oberding 1930: 23.)

A földreformmal kapcsolatos sérelmek sora hosszú.

Az elvi jelentőségű intézkedések megfogalmazása többnyire bonyolult és homályos, ami – a gyakorlatban kiaknázott – lehetőségeket nyújtott az alkalmazás során a nemzetiségellenes értelmezésekre. Az erdélyi törvény nemcsak radikálisabb volt az ókirályságinál, de olyan végrehajtási szabadságot engedélyezett, ami miatt gyakran az erőszak reformjának titulálták. Ez azt jelenti, hogy „Erdélyben a mértékek általában kedvezőlenebbek, az enyhítő kivételek jelentéktelenebbek s a súlyosbító kivételek gyakoribbak és terhesebbek, mint az Ókirályságban” (Venczel 1942: 124).

Venczel a következő kérdéseket tárgyalja: végrehajtással kapcsolatos törvényteleneségek – önkényes birtokfosztások, optáns-ügy, a magyar telepések kérdése, egyházi birtokok kisajátítása, Csíki Magánjavak.

Az *önkényesség* egyik esete a Beszterce–Naszód vármegyei Kerlés és Kentelke határában fekvő volt Késmárky-féle birtokkal kapcsolatos, amelyet 1916-ban a Siebenbürgische Vereinsbank megvásárolt, s amelyből 159 kat. holdat 65 árokaljai szász gazda, 117 kat. holdat 56 kerlési szász gazda, 69 kat. holdat 37 királynémeti szász gazda és 139 kat. holdat kentelkei román gazda vásárolt meg. A birtokok már 1917 tavaszán a gazdák kezére kerültek, 1917 őszére a végleges parcellákat is kijelölték. Telekkönyvezésre azonban csak 1919 januárjában került sor, amikor az átírást is intézték. Ennek ellenére a dési megyei bizottság engedélyt kért az agrárkomitétől, hogy a birtokot kisajátíthassa, s az agrárkomité beleegyezett 285 kat. hold kisajátításába a földreformtörvény 7. §. d. pontja alapján (Venczel 1942: 132).

Az önkényes birtokfosztásokat illetően Venczel egy Kolozsvár melletti esetet mutat be, idézzük: „A kalotaszentkirályi közbirtokosság legelőjére Székelyjő román lakosságú község igényt jelent, be s az alsófokú megyei agrárbizottságtól kisajátítási végzést is szerez, amelyet önhatalmúlag végrehajtanak. Az agrárkomité ebben az ügyben is, akárcsak a dévaiak legelőkérdésében, igazságos döntést hoz 1929-ben, a szóban forgó földeket visszaítéli a magyar kisbirtokos tulajdonosoknak. De ’amint már több helyen is előfordult’, a székelyjői lakosok a jogerős agrárhatározat végrehajtását erőszakkal megakadályozzák, s mikor a birtokháborítási per folyamán a semmítőszék is elutasítja a birtokfoglaló

12 Robert William Seton-Watson brit publicista és politikai aktivista álneve. A 20. század elején az egyik legjelentősebb Közép- és Délkelet-Európa szakértőnek tartották.

székelyjóiak érvelését, s jogos tulajdonosoknak a kalotaszentkirályi magyarokat jelenti ki, a földművelésügyi alminiszter 'dörgedelmes fenyegető beszédben' Magyarországra utasítja a birtokukat visszaigénylő magyar kisgazdákat s elrendeli a csendőrség parancsnokának, hogy semmiképp se engedje meg a legelők visszavételét" (Venczel 1942: 132).

Az „optáns”-ügy,¹³ optánsok földjeinek kisajátítása. A földbirtokreform alapján a román állam Erdélyben kárpótlás nélkül kisajátította mindazok földjét, akik 1918. október 31-től 1921. július 30-ig távol maradtak immáron Románia területén fekvő birtokaiktól.¹⁴ Hasonlóképpen jártak a Magyarország javára optálók is. A romániai földreform legnagyobb visszhangját a Magyarországra optált magyar földbirtokosok kérdése váltotta ki. Magyarország miniszterelnöke, Bethlen István személyes érintett volt a kérdésben, az „optáns ügyként” elhíresült vita pedig hosszú évekig mérgesítette a két ország viszonyát. A probléma kiindulópontja: az impériumváltás elől elmenekülő magyar birtokosok gazdaságait a román kormányzótanács már 1919-ben kényszerbérletbe adta. Bár az optálási joggal élők ingatlanait a trianoni békeszerződés 63. cikke védelem alá helyezte, ez a román álláspont szerint sértette az ország szuverenitását, és elutasította egy nemzetközi jogi fórum bevonását

Móricz Miklós adatai szerint (*Az erdélyi föld sorsa*, 1932: 102–103, idézi Venczel) 348 optánstól 674 159 kat. holdnyi területet sajátítottak ki. Ezek közül 17 birtok kisebb 5 kat. holdnál, 72 birtok 5–100 kat. holdas, 169 birtok 100–1000 kat. holdas és 87 birtok 1000 kat. holdnál nagyobb; a kisajátított optáns-ingatlanok 4,91%-a törpebirtok, 20,81%-a kisbirtok, 48,85%-a középbirtok és 25,431%-a nagybirtok. A *Die rumänische Bodenreform in Siebenbürgen* (1940, Budapest) című kiadvány szerint a szóban forgó ingatlanok összterülete 701 880 kat. hold. Az optáló földbirtokosok a magyar–román döntőbíróság előtt lefolyt agrárperekben 567 946 kat. holdért követeltek kártérítést. Az abszentizmusról intézkedő törvényszakaszk alkalmazásával kapcsolatos sérelmi anyag ennél jóval nagyobb területre vonatkozik, mert az agrárperekből sokan kimaradtak (Venczel 1942: 126).

A magyar telepések kérdése. A „telepesek” magyar kisgazdák voltak, akiket az 1886. január 1. után létesített 8 magyar telepessközség és 17 már meglévő községhez hozzákapcsolt/hozzátelepített magyar telep,¹⁵ amelyeket az 1886-os,

13 Optáns az állampolgárságot választó személy, akinek a lakóhelye egy másik országhoz került a háborút lezáró békeszerződés vagy más nemzetközi szerződés következményeként. Az elcsatolt terület polgárai közül sok magyar állampolgárságot választó optáns lett. Az optánsoknak el kellett költözniük szülőföldjükről, mert a hódító ország nem engedte meg a kettős állampolgárságot.

14 A törvényt visszamenőleges hatállyal alkották meg. Mai jogelvek szerint jogszabály a hatálybalépését megelőző időre nem állapíthat meg kötelezettséget.

15 A telepítéskor Beszterce-Naszód vármegyei (ma Beszterce-Naszód megye) Magyar-nemegye, a Hunyad vármegyei (Hunyad megye) Déva – régi telep és Déva – új telep, a Kolozs vármegyei (Kolozs megye) Kolozskara és (ma Maros megye) Nagysármás, a Krassó-Szörény

1894-es és 1911-es törvények alapján hoztak létre Magyarországnak 1920-ban Romániához csatolt területein. Birtokaikat 7 hold felett kisajátították az illető vidéken élő igényjogosultaknak juttatandó földbirtokilletmény határáig. A kisajátító bizottságok az átlag 24 holdon gazdálkodó magyar gazdáknak gyakran még 7 holdnál is kevesebbet hagytak. Ezzel szemben a törvény a letelepítendő románok illetményét 16 holdban állapította meg. A telepés falvak mintegy kétezer telepecsaládjá elveszített kerekén 24 000 kat. hold területet, aminek következtében több gazdaság teljesen megszűnt, 1802 telepés kivándorolni kényszerült, a telepek a legsúlyosabb anyagi válságba kerültek.

A földreformtörvény értelmében semmisnek minősítettek minden olyan jogügyletet, amelyet 1918. december elseje után a magyar kormány vagy bármely más személy nem a román minisztérium útján kötött,¹⁶ sőt, semmisnek nyilvánított minden olyan 1918. december elseje előtti jogügyletet is, melyet e dátumig nem telekkönyveztek, vagy bevezettek, de nem a román kormány vagy az erdélyi kormányzótanács felhatalmazása alapján. Az ilyen ingatlanok tehermentesen és kártérítési kötelezettség nélkül a román állam tulajdonába mentek át.

Egyházi birtokok kisajátítása. Az egyházi birtokok kisajátításával az Országos Magyar Párt is foglalkozott. 1929. évi statisztikája szerint az erdélyi római katolikus és protestáns egyházak – a római katolikus egyházközségek birtokaiból kisajátított területek beszámítása nélkül – elveszítették közcélú ingatlanvagyonyuk 84,54%-t, 314 331 kat. holdat, túlnyomórészt olyan vagyont, amelynek jövedelme iskolák, továbbá művelődési vagy jótékonyági intézmények fenntartására szolgált. Az *Erdélyi Magyar Évkönyv* 1918–1929-ben az alábbi statisztika jelent meg (idézi Venczel 1942: 133):

5. táblázat. Egyházi birtokok kisajátítása

	Földreformos veszteség	
	Kat. holdban	%-ban
Nagyváradai róm. kat. egyházmegye	229 151	97,39
Erdélyi róm. kat. egyházmegye	37 656	85,56
Temesvári róm. kat. egyházmegye	10 270	95,58
Szatmári róm. kat. egyházmegye	568	76,55

vármegyei (ma: Temes megye) Bálinc, Béгамonostor, Béгаһosszúpatak, Facsád, Igazfalva, Nagybodófalva, Nőrincse, Szapáryfalva, Újnőrincse és Vásáros, a Nagyküüllő vármegyei (ma Maros megye) Fehéregyháza, a Szolnok-Doboka vármegyei (ma Beszterce-Naszód megye) Vice, a Temes vármegyei (Temes megye) Babsa, Gizellafalva, Mosnica, Rékás, Sztancsófalva és Újszentes, valamint a Torda-Aranyos vármegyei (ma Kolozs megye) Felsődetrethem és (ma Maros megye) Marosludas.

16 Ez is jogsértés, hiszen Románia a háború befejezése után, Trianonban kapja meg nemzetközileg elismerten a joghatóságot az erdélyi-bánsági-partiumi területek felett.

	Földreformos veszteség	
	Kat. holdban	%-ban
<i>Róm. kat. egyház összesen</i>	277 645	95,5
Erdélyi református egyházkerület	24 563	41,98
Királyhágómelléki református egyházkerület	660	18,09
Unitárius egyház	11 389	63,57
Magyar evangélikus egyházközségek	74	7,1
<i>Protestáns egyházak összesen</i>	36 686	45,23

Forrás: Venczel 1942: 133

Venczel megjegyzi: az észak-erdélyi részeket kivéve nincs adat arra, hogy a magyar és a német egyházközségek a juttatások során milyen mértékben részesedtek. Észak-Erdélyben a kisebbségi egyházak 136 140 kat. holdas veszteségével szemben a nyereség 4604 kat. hold, ellenben a görög rítusú román (ortodox) egyházak esetében a veszteség 5582 kat. hold, miközben a nyereség 24 153 kat. hold.

A Csíki Magánjavak elkobzása. A határország feloszlatásával (1851) a székely határőrezredek vagyonát (revendikált havasok, ruházati alap, lóbeszerzési alap, különböző épületek) az osztrák államkincstár javára lefoglalták, a következő években a csíki székelység többször is megkísérelte a vagyon rá eső részének a visszaszerzését. Próbálkozásait csak a kiegyezés után koronázta siker: a kormány által készített javaslatnak megfelelően Ferenc József 1869-ben visszaadta a volt határőri vagyont.

Az erdélyi közvagyonok fontos csoportját képezik a vagyonközösségek: a volt naszódi 2. román határőrezred vagyonából alakult Naszód vidéki közvagyon (463 327 kat. hold), a volt 13. román bánági határőrezred vagyonát kezelő Karánsebesi Vagyonközösség (253 142 kat. hold) és a volt 1. székely határőrezred vagyonát felölelő Csíki Magánjavak (62 501 kat. hold). A három, jogilag egyazon kategóriába tartozó esetet a törvény egymástól eltérő módon kezelte. A Naszód vidéki közvagyon a földreformtörvény kifejezett intézkedése folytán, a karánsebesi vagyonközösség pedig a végrehajtó hatóságok „jóindulata” következtében teljes egészében mentesült a kisajátítás alól. Viszont a Csíki Magánjavakat a végrehajtó hatóságok kisajátítandónak ítélték s az agrárkomité – Constantinescu földművelésügyi miniszter szavai szerint: „fenséges hazafias cselekedettel” – elkobozta. Indoklás: e javak tulajdonképpen állami javak, amelyeket császári (II. József) és királyi (Ferenc József) rendelkezéssel csak haszonélvezetre adtak a csíki székelyeknek, illetve Csík vármegye közösségének, vagyis itt nem kisajátítani kell, hanem az állam in jure successionis érvényesíti tulajdonjogát. Az érvelés a haszonélvezetet illetően nem igaz, de folytatása tiszta humor: annál is inkább el kell venni a Csíki Magánjavakat, mert a román állam a vagyon szolgálta feladatokat mind jól ellátja, s így a további haszonélvezet engedélyezése értelmetlen.

A Csíki Magánjavak az 1909. évi alapszabály megfogalmazásában: a csíkvár-megyeyi volt határőrezredek alkotott községek székely lakosságának a magántulajdona, amelynek kezelői – az alapszabály 5. szakasza értelmében – a törvényhatósági közgyűlésnek azon tagjai, akik a vagyonhoz jogosultak, jogosultjai viszont – a 8. szakasz értelmében – a volt határőr ezredek alkotó községekből származó fő-, lófő- és darabontrendű nemes székely családok leszármazottjai. A román hatóságok e jogi ellenérveket nem vették figyelembe (Venczel 1942: 135).

Összegzés, következtetések

A földreformtörvény nagyon sok szinten váltott ki elégedetlenséget, tiltakozást, beadtak több memorandumot. Jogi lépésekre is sor került, nemzetközi szervekhez fordultak igazságtételért. Tiltakoztak erdélyi magyar szervezetek, magyar földbirtokosok és politikusok, a magyar kormány. Ezekről összesítve nem szól a Venczel-munka, bár több helyen említi a korrekciós lépés-kísérleteket. Az erdélyi román földbirtoktörvény ma is téma, elemzés tárgyát képezi, hiszen az 1990 utáni kárpótlási ügyek, kérelmek egyik oka éppen ez a törvény.

A törvényről Octavian Goga 1920-ban az erdélyi Kormányzó Tanácsban úgy nyilatkozott, hogy az (akkor megszületendő) agrártörvényt Erdély „visszarománosításának” eszközéül alkalmazzák. Fura, hogy éppen Goga állította ezt, amikor a magyar társadalmat, a magyar kultúrát jól ismerőként tudta, hogy szó sincs visszamoránosításról. Áttételesen ő is elismerte a földtörvény kisebbség (magyar)ellenes célját.

Ami a román hatalom kisebbségpolitikáját illeti, a Dobruzsza-modellt nem tudták Erdélyben a már kipróbált módon alkalmazni. Az első lépés a „dobruzsai” kisebbségpolitikai úton, a földtörvény olyan belföldi és nemzetközi visszhangot, odafigyelést, tiltakozást váltott ki, amire aligha számított a bukaresti politikai vezetés. Elindították a betelepítéseket is, de szó sem lehetett arról, hogy valóságos népességcserét érjenek el.

A másik oldalon a magyar közösség vezetői természetesen felléptek, harcoltak – de ha ismerték volna a Dobruzsai modellt, akkor sem akadályozhatták volna meg a földreformot. Viszont a földreform és kísérő jelenségeinek a politikai-gazdasági-szociális hatásai mindmáig érezhetőek.

Ugyanakkor mind a Csíki Magánjavak kérdése, mind az optáns-ügy világosan megmutatta, hogy az első világháborút lezáró békecsinálók ígéretük ellenére nem hoztak létre működőképes kisebbségvédelmi rendszert. Ez lett az egyik oka a revíziós törekvések erősödésének a '30-as években.

Végezetül: Venczel munkája korszakos jelentőségű. Nem csupán az adatfel-tárást, a bemutatott általános képet illetően, hanem mert örök érvényűen igazolja a világháborúk közötti román nemzetépítés kisebbségellenes voltát. Észak-Erdély visszacsatolása lehetőséget nyújtott a munka elkészítésére, és ő ezt nem hagyta ki.

- Bakk Miklós: Két nemzetépítés, egy állam – Románia száz éve. *Kisebbségi Szemle*, 2018/3, 35–53.
- Bárdi Nándor: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. Csík-szereda, 2013, Pro-Print Könyvkiadó.
- Boia, Lucian: *Cum s-a românizat România*, București, 2015, Humanitas.
- Hunyadi Attila: Romániai magyar gazdaságpolitika, 1918–1940. *Magyar Kisebbség*, 2000/2, 322–341.
- Iordachi, Constantin: „A románok Kaliforniája”: a román határ kiterjesztése Észak-Dobruzsában, 1878–1913. *Replika* (Budapest), 2000, november, 40–41.
- Iordachi, Constantin: Állampolgárság és nemzeti identitás Romániában. *Regio*, 2000/3, 27–57.
- Iordachi, Constantin: Internal Colonialism: The Expansion of Romania’s Frontier in Northern Dobrogea. In Helga Schultz, Uwe Müller (eds.): *National Borders and Economic Disintegration in Modern East Central Europe*. Berlin, 2002, Berlin Verlag, 77–105.
- Irodachi, Constantin: Citizenship, nation- and state-building: The integration of Norther Dobrogea into Romania, 1878–1913. In Chase, William – Donnorummo, Bob – Linden, Ronald H. (eds.): *The Carl Beck Papers for Russian and East European Studies*. Pittsburgh, 2022, University of Pittsburgh, 1–86.
- Laczó Ferenc beszélgetése Constantin Iordachi történésszel: Erőszak és megbékélés: mit tanulhatunk Románia, illetve a román-magyar viszony történetéből? *Mérce*, 2021. jan. 24.
- Limona, Răzvan: *Populația Dobrogei în perioada interbelică*. Editura Semănătorul Online, 2009. <https://tulcealibrary.ro/wp-content/uploads/2017/02/Razvan-Limona-Populatia-Dobrogei.pdf>
- Marchut Réka: Az 1921. évi erdélyi agrárreform és annak magyar fogadtatása, 1919–1922. In *Föld – parasztság – agrárium*. Hajdúnánás, 2015, Hajdúnánás Város Polgármesteri Hivatala, 113–133.
- Negulescu, Nicolae T.: Administrația în Dobrogea veche. In *Analele Dobrogei*, anul IX (1), 1928, 719–734.
- Oberding József György: *Az erdélyi agrárreform*. Kolozsvár, 1930, Minerva.
- Rădulescu, Adrian – Bitoleanu, Ion: *Istoria Dobrogei*. Constanța, 1998, Ex Ponto, 13–381.
- Roman, Ioan N. (ed.): *La Dobrogea roumaine: études et documents*. Bucharest, 1919.
- Șandru, Dumitru: *Mocanii în Dobrogea*. București, 1940, The Institute of National History.
- Sebess Dénes: *Az új agrárdemokráciák*. Bp., 1925.
- Simon Attila – Kovács Attila: Gazdaság és nacionalizmus. Földreformok az utódállamokban. In *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Szerk.: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László. Budapest, 2008, MTA Kisebbségkutató Intézet, 118–123.
- Székely András Bertalan: Venczel József emlékezete. *Honismeret*, 1988/6, 34–42.
- Székely András Bertalan: Venczel József, az erdélyi magyarságkutató. *Háromszék*, 2013, nov. 30.
- Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája* Csík-szereda, 2002, Pro Print.
- Venczel József: *Az erdélyi román földbirtokreform*. Kolozsvár, 1942, Erdélyi Tudományos Intézet.
- Vincze Gábor: Gazdaságpolitika vagy kisebbségpolitika? Az 1945-ös romániai földreform a Groza-kormány kisebbségpolitikájának tükrében. In *Magyar Kisebbség*, 1996, 4, 182–208.